

O trestu a vězeňství Oty Novotného

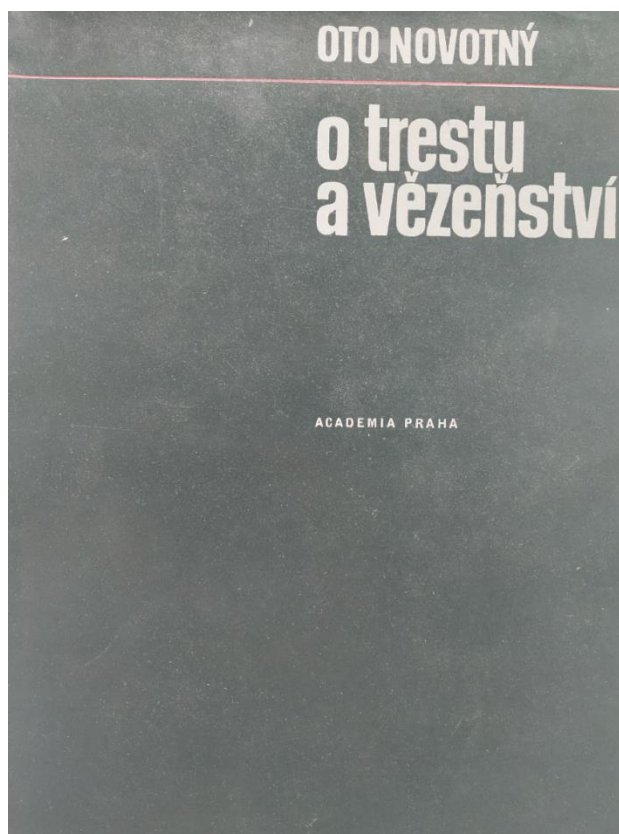
Aleš Kýr

Kabinet dokumentace a historie
Vězeňská služba České republiky

Profesor Oto Novotný se stal nejen uznávaným odborníkem v oblasti trestního práva a kriminologie, ale též jedním ze zakladatelů české penologie ve druhé polovině 20. století. Jeho kniha s názvem *O trestu a vězeňství* „je úspěšným pokusem o proniknutí do problematiky penologie hledáním odpovědí na otázky, týkající se smyslu trestu, jeho funkcí a účinků.

Uvědomoval si, že tato široká a v domácích podmínkách dosud nezpracovaná problematika vyžaduje mezioborový a týmový výzkum. Proto některé jeho závěry mají zčásti nebo zcela hypotetický charakter. Jeho přístup k problematice penologie vycházel ze studia praxe soudů, prokuratury a nápravně výchovných ústavů (NVÚ). Studijními materiály byly soudní spisy a osobní spisy odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody. Dále příslušné spisy Ministerstva spravedlnosti, Ministerstva vnitra, Ústředí československé advokacie a Generální prokuratury, zejména obsahující statistické údaje. Na studium dokumentů navázal vlastním výzkumem za použití metody ankety a rozhovoru. Významným zdrojem poznatků se stal studijní pobyt v některých NVÚ a průzkum právního vědomí občanů, který realizoval se studentským vědeckým kroužkem. Získané poznatky se týkaly nejen problematiky výkonu trestu odnětí svobody, ale též péče o propuštěné z výkonu trestu a odsouzené k podmíněnému výkonu trestu nebo nápravnému opatření.

Citovaná kniha byla dokončena v březnu 1965 a upravena po vydání novely trestního zákona č. 140/1961 Sb. a zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. V upravené podobě vydalo knihu nakladatelství Československé akademie věd – Academia v roce 1967. Ke druhému a poslednímu vydání došlo v roce 1969. Obsah knihy je rozložen do šesti kapitol.

V kapitole I. pojednává o účelu trestu podle československého trestního práva. Vychází z ochranné funkce trestu, která zahrnuje individuálně preventivní a generálně preventivní funkci trestu. V úvaze o trestu a odplatě klade důraz na účelnost a přiměřenost újmy způsobené výkonem trestu. Primární účel trestu u mladistvých spatřuje v procesu výchovy a nápravu mladistvých považuje za důležitý předpoklad k poklesu kriminality dospělých. Výkon trestu odnětí svobody spojuje s komplexem resocializačních opatření, nezbytných k dosažení nápravy odsouzeného a jeho začlenění do občanského života po propuštění.

V kapitole II. se zabývá vztahem mezi represivním a výchovným působením trestů. Upozorňuje na vzájemnou podmíněnost represivního a výchovného působení a tvrdí, že rovnováha tohoto vztahu se projeví ve výchovných účincích trestu. Klade požadavek na přiměřenost trestu z hlediska nebezpečnosti trestného činu pro společnost, ale i se zřetelem k zavrženíhodnosti trestného činu, tj. k jeho „zneuctvujícím účinkům“. V požadavku přiměřenosti trestu k trestnému činu zdůrazňuje zvážení subjektivních příčin, spočívajících v osobnosti pachatele a jeho životních poměrech.

V kapitole III. se zaměřuje na generální a individuální prevenci a jejich vzájemný vztah. Při plnění ochranné funkce trestu přikládá zásadní význam zákonnosti, která musí být pravdivým odrazem života společnosti. V zájmu žádoucího působení individuálně a generálně preventivní funkce trestu považuje za nezbytné důsledné trestání pachatelů bez ohledu na jejich společenské postavení. Dále poukazuje na skutečnosti, které narušují sblížení individuální a generální prevence. Především jde o exemplární trestání, porušující zásadu přiměřenosti trestu a určité překážky, vyplývající z platného trestního práva. Výstražný význam trestu spatřuje spíše v jeho neodvratnosti, než tvrdosti.

V kapitole IV. vysvětluje účel výkonu trestu odnětí svobody a činnost vězeňství v souvislosti s některými významnými změnami ve druhé polovině 60. let 20. století. V té době byla zavedena nová diferenciaci odsouzených v NVÚ a zřízen Sbor nápravné výchovy Ministerstva vnitra k plnění úkolů vězeňství. Dále byl posílen vliv soudů na výkon trestu a zřízena vědecká rada ministra vnitra jako poradní orgán pro otázky vězeňství. Mimořádný význam mělo vydání zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, který v zásadě respektoval Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni, vydaná Hospodářskou a sociální radou OSN v roce 1957. K provedení citovaného zákona byl vydán Řád výkonu trestu odnětí svobody, kterým byly zrušeny dosavadní vězeňské předpisy, zpracované podle sovětských zkušeností. Nový zákon upravil i péči o propuštěné osoby z výkonu trestu. V souladu se zákonem rozlišuje vnější (soudní) diferenciaci k umístování odsouzených k výkonu trestu do tří nápravně výchovných skupin (NVS) a vnitřní (ústavní) diferenciaci při zařazování odsouzených do výchovných kolektivů. Zároveň upozorňuje, že diferenciaci, vedle klasifikačních hledisek, zahrnuje i odlišné způsoby zacházení s odsouzenými. Zatímco u vnější diferenciaci je zacházení upraveno v závislosti na stupni střežení a přísnosti režimu, u vnitřní diferenciaci by mělo směřovat k naplňování cílů výchovy. V odstupňování časového intervalu k dopisování, přijímání návštěv a balíčků v rámci

jednotlivých NVS spatřuje nežádoucí omezování kontaktu odsouzených s rodinou. Tvrdé zacházení s recidivisty považuje za málo účinné a působící jen dočasně. Naopak doporučuje uplatňovat prvky zacházení, na které recidivisté nejsou zvyklí: důvěru, lidskost a kulturní prostředí. K omezování vzájemné demoralizace doporučuje využívat „noční samovazbu“. Na druhé straně kladně hodnotí podmínky výkonu trestu v I. NVS, které se blíží režimu otevřeného ústavu. Z hlediska penologické teorie považuje za primární „negativní diferenciaci“ k oddělování méně narušených od více narušených. Za sekundární považuje „pozitivní diferenciaci“ k vytváření skupin odsouzených, jejichž výchova vyžaduje stejné metody. Postupně hodnotí prostředky nápravně výchovné činnosti (NVČ) stanovené zákonem k dosažení účelu trestu. Souhlasí s dodržováním stanoveného pořádku a kázně v NVÚ, ale bez aplikace prvků vojenské kázně (pořadových nástupů a přesunů odsouzených, podávání hlášení, vzdávání poct apod.). Podporuje pracovní výchovu odsouzených k napravení jejich vztahu k pracovní činnosti a získání nebo rozšíření pracovní kvalifikace. Pracovní výchovu chápe jako výchovu k vykonávání kvalifikované práce a nikoliv jako výchovu prostřednictvím nucené práce. Je přesvědčen, že lepší uplatnění v občanském životě na základě získané kvalifikace vede k odstranění jednoho z kriminogenních faktorů. I když v tzv. kulturně výchovné práci shledává podobnost s náplní politickovýchovné a osvětové činnosti u vojenských jednotek, připouští její provádění k účelnému využití mimopracovní doby odsouzených. Konstatuje, že do určité míry řeší kulturní zaostalost některých odsouzených, ale nemůže přispět k odstranění subjektivních příčin spáchaného trestného činu, spočívajících v deformaci osobnosti odsouzeného a jeho společenských vztahů. Zvláštní pozornost věnuje progresivnímu výkonu trestu, který je založen na postupném uvolňování režimu odsouzených během výkonu trestu. Jeho uplatňování doporučuje zejména u dlouhodobých trestů (nad 5 let), ale i střednědobých trestů (od 1 roku do 5 let). Tento postup považuje za nezbytný k vyvolání aktivity odsouzeného, směřující k sebevýchově. Zřizování otevřených ústavů a předpropouštěcích oddělení považuje za kroky správným směrem. Se stejným zaujetím přistupuje ke krátkodobým trestům odnětí svobody. Zpravidla jde o tresty do šesti měsíců až jednoho roku. Uvádí, že podle platné právní úpravy nemají tyto tresty jednotný režim, neboť jsou vykonávány v podmínkách příslušné NVS. Proto obrací pozornost k výkonu krátkodobých trestů v otevřeném ústavu, ve kterém může pobyt plnit více funkcí (diagnostickou, výchovnou i výstražnou). Navíc se tento pobyt maximálně blíží podmínkám života na svobodě.

V kapitole V. zdůrazňuje resocializační a výchovný význam institutu podmíněného propuštění. Při rozhodování o podmínkách propuštění by měla být pozornost zaměřena na stupeň překonání subjektivních příčin spáchaného trestného činu, spočívajících v osobnosti pachatele a jeho vztazích k lidem. Posuzování nápravy podle míry adaptace odsouzeného na podmínky výkonu trestu považuje za povrchní a nespolehlivé.

V kapitole VI. upozorňuje na výchovné možnosti podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody a výkonu trestu nápravného opatření. Jejich předností je

setrvání odsouzeného v normálních společenských podmínkách a možnost souběžného působení pozitivního sociálního zázemí odsouzeného (pracovní kolektiv, rodina, přátelé).

Lze shrnout, že připomenutá kniha byla ve své době ojedinělou a úspěšnou publikací, tehdy tabuizované vězeňské problematiky. Je zpracovaná na vysoké odborné úrovni, bez ideologických frází a přehnané politické propagandy. I když vychází z dobové právní teorie a praxe a rozebírá tehdejší trestněprávní případy a podmínky výkonu trestu odnětí svobody, obsahuje podnětné návrhy a doporučení na žádoucí změny, související s ukládáním, výkonem a účinností trestu odnětí svobody a postpenitenciární péčí. Vedle toho upozorňuje na potenciální výchovný účinek podmíněného odsouzení a nápravného opatření. Tato kniha se stala první a na dlouhá léta (do roku 1989) jedinou vydanou učebnicí penologie a penitenciární nauky české provenience. V období normalizace nebyla oficiálně citována, ale tím spíše vyvolávala zájem odborníků z trestního práva a vězeňství. Ani v současné době neztratila svůj význam, neboť vedle historických poznatků poskytuje inspiraci k řešení nadčasových otázek, týkajících se zejména účelu, funkce a účinnosti trestu v měnící se společnosti.